

Міжнародна економіка

Роман ЗВАРИЧ

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ
ПРОЦЕСІВ АЛЬТЕРГЛОБАЛІЗАЦІЇ****Резюме**

Охарактеризовано цивілізаційні виміри глобального економічного розвитку та визначено фази економічного розвитку цивілізації. Окреслено перспективи розвитку неоліберальної системи світової економіки. Проаналізовано теорії виникнення та становлення глобалізації. Виділено систему критики глобальних процесів та їх базові критичні зауваження. Досліджено процес становлення альтернативи глобалізації та сформовано базові принципи альтерглобалізації.

Ключові слова

Альтерглобалізація, неолібералізація, цивілізація, вестернізація, пост-глобалізація, поляризація, інтеграція.

Класифікація за JEL: F02.

© Роман Зварич, 2015.

Зварич Роман, канд. екон. наук, доцент, Тернопільський національний економічний університет, Україна.

Вступ

Сучасний етап світового розвитку характеризується динамічним поглибленням процесів інтеграції політичного, економічного, культурного життя країн світу. У широкий вжиток увійшов термін глобалізація як якісно новий етап інтернаціоналізації господарського життя, який характеризується різким зростанням ролі зовнішніх факторів розвитку всіх держав і створенням транснаціонального капіталу як процес посилення світової інтеграції у результаті глобальних операцій ТНК. Разом із цим, існує певна розбіжність у розумінні суті, структури і логіки сучасних глобалізаційних процесів – від заперечення глобалізації до її абсолютизації. Однак ця ж розбіжність, а також великий міждисциплінарний спектр досліджень дозволяють нам зробити припущення про неоднозначність і суперечливість самого феномена глобалізації. Тобто сьогодні постає завдання розробки та імплементації програми перетворень, яка повинна бути, по-перше, альтернативною, по-друге – глобальною. На наш погляд, умови, яким повинна відповідати позитивна програма перетворення світопорядку, закладені в самій назві альтерглобально-го руху.

Теоретичні аспекти процесу глобалізації економіки досліджували З. Бауман, О. Білорус, М. Ватерс, Р. Кохен, Д. Лук'яненко, М. Маклюен, А. Мокій, М. Портер, Є. Савельєв, О. Сазонець, С. Соколенко, А. Уткін, А. Філіпенко. Питання альтернативних шляхів розвитку економіки розглядали У. Бек, Д. Бекер, Д. Белл, А. Бузгалін, І. Валлерстайн, М. Делягин, В. Іноземцев, Р. Кеохан, Р. Робертсон, С. Тальбот, С. Гантігтон, Л. Філліпс, Д. Хельд, Т. Хопкінс, Д. Шольте.

Актуальність зазначеної проблеми, її відносно недавня поява, велике практичне значення та недостатнє теоретичне обґрунтування зумовили головну мету дослідження, яка полягає в оцінці теоретико-методологічних основ процесів альтерглобалізації. В рамках зазначеної мети можемо виділити такі завдання нашого дослідження, зокрема: окреслити цивілізаційні виміри глобального економічного розвитку, дати оцінку неоліберальній моделі світової економіки, проаналізувати теорії виникнення та становлення глобалізації, сформувати систему критики глобальних процесів, напрацювати засади становлення альтернативи глобалізації.

Виклад основного матеріалу

Сучасні мегатренди світового розвитку характеризуються нестійкістю, асинхронністю і нестабільністю, сприяючи формуванню однополюсного світу під керівництвом США і розвинених держав. Критики глобалізації бачать у ній нову форму колоніалізму, при якій роль нової метрополії відіграють США, а її колоній – більшість інших країн, які поставляють туди не тільки сировину, як це було раніше, але й устаткування, робочу силу, капітал та інші необхідні для виробничого процесу компоненти, будучи одночасно частиною глобального ринку збуту. Налагодження всесвітніх економічних (виробничих і торгових) зв'язків виявилось опосередковано відносинам між національними державами. Але вже сам факт наявності глобальних взаємозв'язків свідчить про суперечність національного та глобального масштабу організації економіки і всього суспільного життя.

Цивілізаційні виміри глобального економічного розвитку

Сучасний розвиток світового економічного простору засвідчує тенденцію формування нових критеріїв конкурентних переваг в умовах науково-технічного прогресу. Пріоритетним і визначальним за цього постає спроможність суб'єктів міжнародних економічних відносин генерувати відповідні стратегії розвитку в контексті здійснення інноваційної інтеграції. За таких умов виникає новий рівень прояву конкуренції між країнами в потенціалі адаптації їх соціально-економічних систем до вимог світового ринку інноваційної продукції, що передбачає «ефект випередження» в продукуванні нових товарів і послуг, розширенні номенклатури виробництва, оновленні структури експорту наукомісткої продукції, освоєнні екологічних технологій та нових видів відновлювальних ресурсів тощо [2].

Локальні цивілізації виникли близько шести тисячоліть тому в межах стародавніх держав та їх об'єднань – у Шумері, Єгипті, Індії. Потім вони змінювалися, зникали, трансформувалися у цивілізації нових поколінь. Експерти виділяють 4 фази економічного розвитку і за ними класифікують цивілізації (див. рис. 1).

Формування цивілізацій четвертого покоління зумовлене: по-перше, новим етапом історичного процесу; по-друге, зміною техногенної цивілізації на гуманістично-креативну, ноосферну, постіндустріальну форму; по-третє, викликом з боку процесів диференціації та дезінтеграції на нових принципах. Останній процес найбільш наочно спостерігається передусім у межах західної цивілізації, яка, маючи за своє історичне ядро Західну Європу, опанувала

індустріальне суспільство і поширилася на Північну та Латинську Америку, Австралію та Океанію, перетворила на колонії Індію й Африку, підпорядкувала своєму впливу Китай [7].

Рисунок 1

Фази економічного розвитку цивілізації

Примітка: складено автором.

На сучасному етапі розвитку теорії глобалістики серед основних підходів до визначення природи, суті і характеру розвитку процесів глобалізації цілком виправдано домінує соціально-культурологічний підхід, який представляє глобалізацію в найбільш широкому цивілізаційному контексті. У. Мінголо трактує глобалізацію як третій етап тисячолітньої глобальної трансформації. Перший – розпад колоніальної системи, другий – розпад соціалістичної системи. Відзначається нова цивілізаційна роль глобальних ТНК, які нібито підводять народи до досягнень цивілізації.

Неоліберальна модель світової економіки

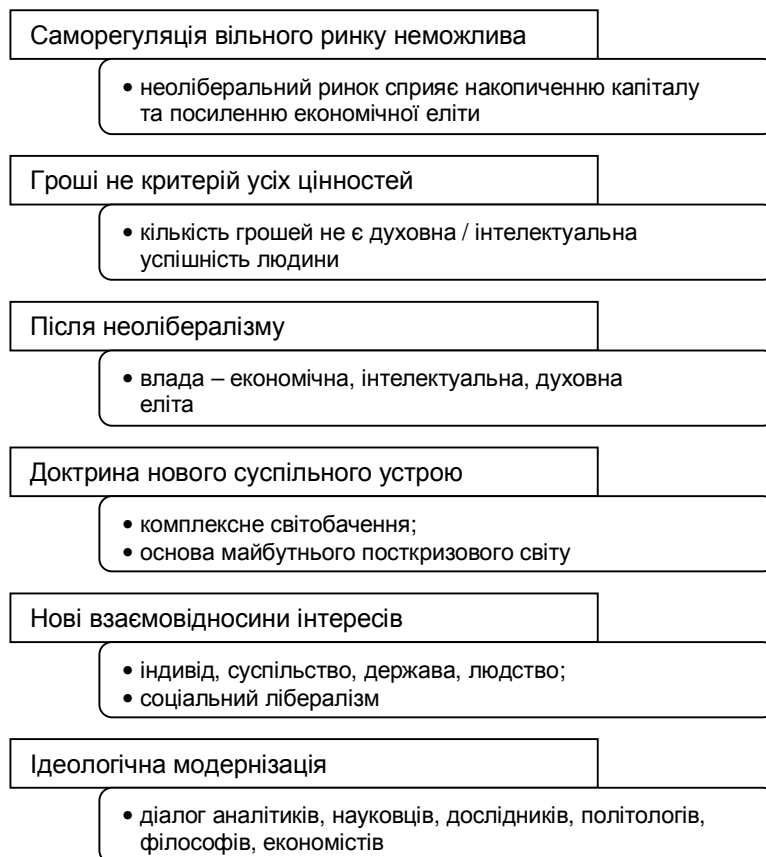
На сучасному етапі історичного розвитку об'єктивний процес глобалізації у формі транснаціоналізації реалізується головним чином у рамках неолібералізації. Існує два напрями державного регулювання економіки: кейнсіанський і неоліберальний. Якщо кейнсіанство припускає активне державне втручання в економіку, то неолібералізм – відносно пасивне державне регулювання. Так, під неоліберальною моделлю варто розуміти лібералізацію економіки, вільне ціноутворення, провідну роль в економіці приватної власності і приватного сектору економіки, обмежену участь держави в економічних процесах та її сприяння вільному й стабільному функціонуванню ринку з метою забезпечення рівноваги в економіці.

Найбільш великі центри протидії кейнсіанським ідеям державного регулювання економіки знаходились у Німеччині, США й Великобританії та одержали відповідні назви: Фрайбурзька школа (В. Ойкен, В. Репке, А. Рюстов, Л. Ерхард та ін.), Чиказька школа, яку також називають монетарною школою (Л. Мізес, М. Фрідмен, А. Шварц та ін.), Лондонська школа (Е. Кеннан, Л. Роббінс та ін.), Віденська школа (Л. Мізес, Ф. Хайєк). Видатними представниками неоліберальних ідей у Франції стали економісти Ж. Рюєфф та М. Алле. Неоліберальна концепція базується на принципі саморегулювання ринкової економіки, вільної від зайвої регламентації держави. Неоліберали дотримуються двох традиційних положень: по-перше, вони виходять з того, що ринок як найбільш ефективна система господарства створює найкращі умови для економічного зростання; по-друге, відстоюють пріоритетне значення свободи суб'єктів економічної діяльності.

Домінування ідей лібералізму в останні десятиліття призвело до того, що не економіка вписується в систему соціальних відносин, а навпаки, соціальні зв'язки вписуються в економічну систему. Це має катастрофічні наслідки для суспільства. В умовах глобалізації та інформаційної революції неолібералізм веде до деіндустріалізації малих країн, їх втрат від конкуренції з боку країн-лідерів і глобальних корпорацій. Неоліберальна система сприяла збільшенню банківської сфери та максимальній приватизації активів у всіх підрозділах економіки та соціального життя. Цілі галузі, підприємства та установи освітнього, медичного, наукового і навіть військового спрямування повністю опинилися в приватних руках. Держава в цей час виступає як гарант, що захищає право приватної власності, свого та закордонного капіталу [10]. У неоліберальному світі як основа соціальних відносин набула широкого поширення контрактно-договірна форма, яка є короткостроковою і має грошовий вимір. Договори укладаються не лише на товари та послуги, але й навіть на здоров'я, материнство і честь людини. Екскурс неоліберальної системи світової економіки дає підставу сформулювати її перспективи (див. рис. 2).

Рисунок 2

Перспективи розвитку неоліберальної системи світової економіки

Джерело: складено автором.

Саморегуляція вільного ринку реально неможлива тому, що неоліберальний ринок сприяє накопиченню капіталу та посиленню економічної еліти. Після неолібералізму до влади поряд з економічною елітою має прийти інтелектуальна та духовна еліта, вони спільно здатні забезпечити швидкий розвиток народів світової цивілізації. На основі ліберальних ідей необхідно вже сьогодні розробляти зовсім нове комплексне світобачення, доктрину нового суспільного устрою, яка буде основою для майбутнього посткризового світу. Необхідна ідеологічна перебудова, тобто на ідейному рівні потрібно визна-

чити нові взаємовідносини інтересів між індивідом, суспільством, державою та всім людством. Майбутня ідеологія має скласти альтернативу неолібералізму, а соціальний лібералізм може знову скласти ідейну основу для майбутньої модернізації світової економічної системи. У процесі ідеологічної модернізації доцільним є широкий діалог аналітиків, науковців, дослідників, політологів, філософів та економістів з усього світу [5].

Теорії виникнення та становлення глобалізації

У сучасній політології та глобалістиці існує розуміння глобалізації як «міжнародної конкуренції нового рівня – конкуренції між країнами за місце у світовому співтоваристві». Однак зі сказаного вище випливає, що глобалізація заперечує (не ліквідує, а включає у себе в реінтегрованому і підпорядкованому вигляді) національну економіку та інші сфери відносин. Отже, зрозуміти сучасний етап глобалізації, використовуючи старі категорії, що відображають національно-державні процеси, в принципі неможливо. Національна економіка явно чи неявно може стати об'єктом маніпулювання з боку ТНК. Крім того, в умовах створення єдиного світового господарства конкуренція як економічне явище всередині національних економік і між ними має тенденцію до зникнення.

Якщо простежити виникнення терміна «глобалізація», то слід визнати, що він з'явився в перші повоєнні роки і «виріс» з дієслова «глобалізувати» (to globalize), наявність якого як самостійного поняття зафіксовано ще в 1950-ті рр. Так, у 1944 р. два американські дослідники в спеціальній роботі неодноразово використовували поняття «globalize» і «globalism». На початку 1970-х рр. європейські управлінці використовували для позначення зростаючої взаємозалежності національних економік французьке слово «mondialisation» зі зворотного перекладу якого англійською мовою виникла «глобалізація» в тому сенсі цього слова, в якому воно зараз використовується. Цей термін, що досі застосовувався епізодично, вперше був поставлений у центр концептуального дослідження в 1981 р. американським соціологом Дж. Макліном, який закликав «зрозуміти історичний процес наростання глобалізації соціальних відносин і дати йому пояснення». У 1983 р. Р. Робертсон вперше виніс термін «globality» в назву однієї зі своїх статей, в 1985 р. він же дав докладне тлумачення поняття «globalization», а в 1992 р. – виклав основи своєї концепції в спеціальному дослідженні [1].

Варто зазначити, що сучасні теорії глобалізації виникли на базі цілого ряду наукових традицій і досліджень. Основу сучасним теоріям глобалізації заклали, на думку Л. Кирянової, п'ять досить різних напрямків досліджень, що розвиваються із середини ХХ ст. До першого такого напрямку належать дослідження у сфері менеджменту, що розвиваються з 1960-х рр. У центрі

цих досліджень знаходиться феномен мультинаціональних корпорацій. Зародилися вони як управління з підвищення ефективності конкурентоспроможності великих американських мультинаціональних компаній. Однак у 1970-х рр., коли американські корпорації стали значно розширювати географію свого функціонування, намагаючись збільшити ринки збуту і перемістити виробництво в регіони з більш низькою вартістю робочої сили, такі дослідження сформували окремий вагомий напрямок у дослідженнях з проблем управління.

До другого напрямку належать серія досліджень у сфері соціальних і культурологічних теорій, які також отримали свій розвиток у 1960-х рр. Основу цього напрямку багато в чому заклали ідеї представників Франкфуртської школи, зокрема положення про те, що система масового виробництва товарів, послуг та ідей адекватна існуючій системі капіталізму загалом, з її відданістю технологічному раціоналізму, калькуляції і споживанню. Ці ідеї були розвинені в цілій серії значних робіт, які акцентують увагу на дослідженні впливу масової комунікації на трансформацію суспільства і соціальних відносин, зокрема на виникненні феномену масовості. Це роботи Х. Ортеги-і-Гассета, Д. Белла, Г. Лебона, Г. Тарда, О. Тофлера, Д. Пісмента.

У другій половині 1980-х рр. – на початку 1990-х рр. дослідники з різних сфер соціального знання звернули пильнішу увагу на зростаючу роль електронних засобів масової комунікації та їх принциповий вплив на соціальну трансформацію. Основу цього напрямку заклали роботи М. Маклюєна, для якого детермінантним елементом культури є засіб передачі повідомлення, а не зміст цього повідомлення. Випереджаючи ідеї Е. Гідденса і Д. Харвея, М. Маклюєн демонструє, як реорганізується простір через час. Акселеруючий ефект електронної комунікації і сучасні транспортні системи призвели до виникнення структурного ефекту, який М. Маклюєн назвав «імплізія». Це означає, що людина може брати участь, «відчувати» події, дії, які територіально відбуваються далеко від неї. На думку М. Маклюєна, електронні засоби комунікації нівелювали час і простір та вивели діалог у глобальний вимір. Вони знищили економічну, політичну, географічну обмеженість і територіальність, а також ізоляціонізм [11].

До третього напрямку належать концепції, що з'явилися на основі різних масштабних енвайроменталістських рухів, які пропагували концепцію розуміння Землі та її ресурсів, як сутність, що має свої межі. Особливо впливовою щодо розробки та популяризації цих ідей стала діяльність Римського клубу, що породила цілу низку досліджень, які одержали згодом назву «глобальне моделювання». До цього ж напрямку можна віднести і більш ранні роботи К. Ціолковського, В. Вернадського, К. Ясперса, Е. Леруа та ін. Своїми роботами і міркуваннями про «чисельність населення Землі», «ноосферу», «світовий уряд», «космополітизм», «планетарні явища», «загальну всесвітню історію» і т. ін. вони підготували наукову свідомість до розуміння того, що людству як єдиному цілому, нерозривно пов'язаному з природою і космосом, неминуче визначена спільна доля.

До четвертого напрямку належить серія досліджень, присвячених розвитку міжнародної економіки та політики після Другої світової війни. Протягом 1960-х рр. і далі ціла низка теорій представляла парадигму «розвиток як модернізація». В рамках цієї парадигми виник поділ на розвинені країни і країни, що розвиваються, а також постулат про необхідність розвитку країн «третього світу» через широке впровадження і поширення в цих країнах інститутів модернізації. Одним з найбільш значущих послідовників цих теорій був А. Франк. Саме з цих теорій сформувалися сучасні теорії глобалізації, що розглядають глобалізацію як глобальне поширення інститутів західного модерну, а отже, прирівнюють глобалізацію до вестернізації.

П'ятий напрям представлено дослідженнями з аналізу стану сучасного суспільства з точки зору впливу розвитку інформаційних технологій та зміни характеру виробництва на структуру соціальних відносин і систему цінностей. Це концепції постіндустріального суспільства, суспільства третьої хвилі, епохи великого розриву, розлому епох, постмодерну та ін. Найбільш помітні автори цього напрямку: Д. Белл, Е. Тоффлер, Ф. Фукуяма, А. Турен, Ж. Бодрійяр, Ж. Ліотар та ін.

Глобалізація відрізняється від вестернізації тим, що у неї немає центру, в якому приймаються рішення. Глобалізація не вимагає насильства, на яке інколи спиралася вестернізація; вона заснована на привабливості образів, які майстерно створює, і на стохастичних діях мільярдів людей, які й визначають тенденції, невідомі самим її «архітекторам». Саме тому епоху глобалізації вже давно називають «періодом невизначеності» і «суспільством ризику».

Система критики глобальних процесів

Критика глобалізації будується на невизнанні її сприятливих наслідків і наголошенні на тому, що сили, які стоять за глобальними економічними трансформаціями, виступають проти використання глобальних регуляторних інструментів, сприяють створенню транснаціональних утворень, дії яких підривають стабільність державних соціальних структур, не відповідають суспільним потребам і є абсолютно неконтрольованими. Базові критичні зауваження до процесів глобалізації з точки зору різних шкіл зображено на рис. 3.

Отже: 1) глобалізація специфічно інтегрує світ – відбувається стратифікація світової спільноти. Одні інтеграційні зусилля призведуть до об'єднуючого результату, а інші – опиняться безнадійно підірваними; 2) реалізація програми Вашингтонського консенсусу, яка активно нав'язувалася через посередництво США різноманітними фінансовими інститутами, ставила за мету десоціалізувати країни світової периферії. Ідея вільноринкової економічної самостабілізації, що автоматично досягається, стає архаїчною; 3) скептична позиція П. Хірста та У. Томпсона: глобалізація – міф, мета якого приховування конфронтаційної реальності міжнародної економіки, яка все більше з часом являє собою щораз ва-

жче стримуваний баланс сил трьох регіональних блоків – Пн. Америки, Європи та Сх. Азії, в ареалі яких національні уряди зберігають усю колишню міць; 4) у провідних країнах ефективність виникає в досить великих зонах виробництва, які внаслідок відкриття кордонів стануть неконкурентоспроможними для зарубіжних експортерів, здатних демонструвати більш низький рівень витрат; 5) Я. Бхагваті, П. Кругман: найбільш доцільна побудова вільного ринку для товарів, а не для капіталів, оскільки останні є нестабільними за власною природою і вимагають державного контролю – як мінімум контролю за обмінними курсами; 6) американські ізоляціоністи на чолі з П. Б'юкененом. Глобалізація – це система допуску на багатий і справедливий американський ринок демпінгових товарів з країн з дешевою робочою силою, що спричинює відтік вільного американського капіталу в країни, що розвиваються, і послаблює позиції США; 7) головна проблема – співвідношення глобалізації з вестернізацією: чи зможе незахідний світ вступити до фази глобалізації, не відчувши попереднього впливу вестернізації, консервації власної культури задля ефективного цивілізаційного підґрунтя вестернізації, що була активно прийнята суспільством [8].

Рисунок 3

Базові критичні зауваження процесів глобалізації

Специфічна інтеграція	• стратифікація світової спільноти
Вашингтонський консенсус	• вільноринкова економічна самостабілізація, що автоматично досягається, є архаїчною
П. Хірст, У. Томпсон	• все важче стримувати баланс сил трьох регіональних блоків – Пн. Америки, Європи та Сх. Азії
Неконкурентоспроможність	• ефективність виробництва відкриває кордони та знижує конкурентоспроможність зарубіжних експортерів
Я. Бхагваті, П. Кругман	• побудова вільного ринку для товарів, а не для капіталів (нестабільні, державний контроль за обмінними курсами)
П. Б'юкенен	• допуск демпінгових товарів дає відтік вільного капіталу
Глобалізація / Вестернізація	• чи зможе незахідний світ вступити до фази глобалізації, не відчувши впливу вестернізації

Джерело: складено автором.

До недоліків глобалізації варто зарахувати, в першу чергу, соціальну нерівність, деградацію довкілля, перенесення виробництва (ліквідації робочих місць і безробіття у розвинених країнах), зниження конкурентоспроможності підприємств промисловості та сільського господарства розвинених країн (знижуючи цим якість життя їхніх працівників), зростаюча загроза впливу на культуру (рівнобіжно з глобалізацією економіки та торгівлі, культура імпортується й експортується також).

Несправедливий розподіл вигод від глобалізації породжує загрозу конфліктів на регіональному, національному та інтернаціональному рівнях. Деякі вчені вважають, що можлива глобальна конвергенція доходів, аргументуючи це тим, що економіка бідних країн розвивається більш швидкими темпами, ніж багатих. Насправді ж швидке зростання характерне лише для невеликої групи країн Південно-Східної Азії (азіатських тигрів), тоді як найменш економічно розвинуті країни мають набагато нижчі темпи зростання, ніж багаті держави. У результаті відбувається не конвергенція чи вирівнювання доходів, а швидше їх поляризація. У процесі її країни зі швидкими темпами зростання входять у коло багатих країн, а бідні країни все більше відстають від них.

Зростання розриву в доходах викликає невдоволення з їхнього боку, що може спричинити міжнародні конфлікти, оскільки бідні держави прагнуть приєднатися до клубу багатих країн і готові боротися з ними за свою частку у світовому виробництві. До того ж розподіл витрат та вигод глобалізації веде до нерівномірного розвитку галузей, занепаду деяких з них (вугільна промисловість, важке машинобудування, суднобудування тощо) з відповідними соціальними наслідками. Питання розподілу вигод є одним із найважливіших у процесі глобалізації світової економіки.

Сьогодні світова економіка все більше поляризується, економічна активність і відповідні прибутки концентруються у трьох десятках ключових країн, переважно членів ОЕСР. Приєднання до світової ринкової системи постсоціалістичних країн, а також таких відсталих країн, як Мадагаскар або Нігер, не покращило їх економічне становище, а лише збільшило маргіальність. Тут слід відзначити, що значне зростання економічної і соціальної нерівності спостерігається також усередині постіндустріального світу. Нова еліта постіндустріалізму все більше відокремлюється від мас власного суспільства. В основі цього феномена лежать глобалізація багатства і локалізація бідності [9].

«Індекс бідності» показує (див. табл. 1), що кожен один з восьми громадян у найбагатших країнах відчуває тенденцію до зростання соціальних проблем, що виражається в його довгостроковому або хронічному безробітті, низьких доходах, які є нижчими за національну межу бідності, відсутності фінансових можливостей для придбання житла, а особливо у різкому подорожчанні освіти як засобу майбутнього професійного і людського розвитку (див. Норвегія, Німеччина, Україна). Виходячи з цього, можна очікувати подальшого зниження рівня життя у бідних країнах та зростання поляризації (зниження індексу GINI) між високоосвіченою елітою і бідними верствами у багатих суспільствах.

Таблиця 1

Регресійний аналіз передумов зростання соціальних проблем

Країна	ВВП на душу, 2015 р., USD	Індекс бідності ¹ , 2014 р.	Індекс GINI, 2014 р.	R- квадрат ²	Коефіцієнт кореляції ²
Норвегія	67619	4,8	25,90	↑ 0,824284	↑ -0,9079
США	57045	14,5	41,06	0,642008	0,801254
Німеччина	46165	15,5	30,13	↑ 0,84609	↑ -0,91983
Франція	41396	8,9	33,10	0,679982	↑ 0,82461
Великобританія	39224	15,0	32,57	0,389661	-0,62423
Японія	38797	16,2	37,90	↓ 0,18827	-0,4339
Китай	13992	6,3	42,06	0,674974	↑ 0,821568
Україна	8493	24,3	24,55	0,58337	-0,76379

Примітка: складено автором за: <https://www.gfmag.com/>; <http://data.worldbank.org/>; <http://svspb.net/>.

В результаті у величезної маси світового населення накопичується глибоке невдоволення матеріальним становищем, мільйони людей зневіряються у можливості досягти справедливості у правовому полі або взагалі в цьому житті, їх охоплює страх перед майбутнім, який посилюється на тлі нездатності політичних інституцій усунути зростаючу напруженість. Загалом треба визнати, що зростання глобальної соціальної нерівності руйнує соціальну базу політичної стабільності на національному і світовому рівнях. Саме вона є джерелом поширення тероризму, організованої злочинності, корупції, криміналізації влади і бізнесу, поширення соціальних хвороб (наркоманія, СНІД, алкоголізм).

Становлення альтернативи глобалізації

Гармонізація може бути досягнута тільки на основі фундаментальних цінностей, поділених усіма основними культурно-цивілізаційними спільнотами. Зокрема, це любов до ближнього без поділу людства на «своїх» і «чужих». При такому розумінні вона може бути виражена як в юридичних формах прав і свобод громадян, так і в поняттях справедливості та відповідальності. Розуміння й сприйняття конфесіями фундаментальної цінності особис-

¹ Мається на увазі % населення поза національною межею бідності.

² Власні розрахунки автора за даними: <https://www.gfmag.com/>; <http://data.worldbank.org/>; <http://svspb.net/>.

тості людини, а також рівності прав усіх людей незалежно від їх національної чи іншої приналежності, віросповідання повинно бути визнано всіма. Залучення конфесій до формування соціальної політики підведе під державні рішення моральну підставу. Це сприятиме відновленню розуміння соціальної відповідальності влади перед суспільством [3; 4].

Криза сприяє переосмисленню сучасної моделі розвитку глобалізації і стимулює можливість розробки нових стратегічних рішень щодо виходу з кризи та нової моделі економічного і світового розвитку. Криза показала очевидність необхідності зміни світового порядку, виявила недоліки актуальної економічної системи та актуальність розробки альтернатив світового розвитку. Альтерглобалізм виник насамперед як спроба усвідомити й осмислити процес глобалізації не з позиції бізнес-еліти, світових транснаціональних інститутів, а з точки зору простих людей, далеких від прийняття глобальних політичних та економічних рішень. Опоненти часто називають рух «антиглобалістським», прагнучи звести його суть до глобофобії, страху перед глобалізацією. Сучасний рух альтерглобалістів має на меті збереження процесу глобалізації, проте перенаправленого таким чином, щоб мінімізувати загострення вже існуючих глобальних проблем сьогодення (див. рис. 4).

Рисунок 4

Базові принципи та засади становлення альтерглобалізації

Примітка: складено автором.

У науковій літературі багато авторів не виділяють відмінностей між альтерглобалізацією і антиглобалізацією, об'єднуючи ці соціальні рухи в один – Анти-Альтер-Глобалізм, оскільки обидва рухи виступають проти актуальної форми розвитку глобалізації – капіталістичної неоліберальної глобалізації [6; 12].

Категорію альтернативності можна визначити як інтегруючу тенденцію, що має соціальну та політичну опору в суспільстві, обґрунтовує ідеологію, спрямовану на реалізацію політики, що протистоїть поточному типу розвитку країни чи світу загалом. К. Майданик зауважив, що альтернативний рух виступає закономірним, легітимним і потенційно системоутворюючим вектором макроісторичної ситуації, що виникла в світі наприкінці ХХ ст., ситуації, обумовленої не лише глобалізацією, а й накладанням різних за своєю природою, але таких, що співпали у часі структурних криз, – системної, цивілізаційної і, можливо, «кризи виживання людства», а також викликані цією ситуацією кризи альтернативності історичного розвитку. В цьому випадку мова йде про альтернативний (як синонім іншого) рух – такий, що ставить собі за мету утвердити іншу систему цінностей; інший, ніж сьогодні, й для більшості учасників, ніж вчора, світ і, головне, – інший його розвиток. Подібним чином розглядає цей рух переважна більшість дослідників такого феномена, серед яких І. Валлерстайн, С. Амін, К. Агітон, О. Бузгалін, А. Демидов та ін.

Отже, альтерглобалізм – соціальний рух, ідеологія якого близька до класичного антиглобалізму, але який підтримує деякі аспекти глобалізації, перш за все, міжнародну інтеграцію, наполягаючи, що значення демократії, економічного правосуддя, екологічного захисту і прав людини повинні стояти попереду економічних турбот. Отже, метою становлення альтернативи глобалізації є втілення нових принципів функціонування світової системи, які б ґрунтувались на засадах соціального партнерства, соціально-екологічного захисту та на інституті соціальної держави і реальних демократичних цінностях.

Висновки

Глобалізація принесла позитивні результати, пов'язані з інтеграцією, взаємодією, співробітництвом, але породила і безліч проблем. До них можна зарахувати зростання розриву між полюсами багатства та бідності, високу соціальну ціну інтеграції країн, що розвиваються, у глобальний економічний простір, кризу робочих місць і масові звільнення у розвинених країнах, катастрофічне забруднення навколишнього середовища, негативні наслідки розвитку науки та техніки, міжнародний тероризм, витіснення локальних культур, екологічну деградацію, кризу демократії. Саме на вирішення цих створених або загострених глобалізацією проблем спрямовані зусилля альтерглобалістського руху.

В економічній сфері процес альтерглобалізації повинен виправити недоліки неоліберальних правил глобальної торгівлі, через які вся влада, капітал і багатство опинились у руках ТНК. Проблемними також є аспекти використання ринку та грошей як єдиного мірила ефективності, зростання бідності й маргіналізації цілих народів і регіонів, приватизації монополістичними структурами природних ресурсів, соціальна несправедливість та маніпуляція робочою силою. Процес неодмінно повинен включати реконструкцію світових економічних інститутів (МВФ, Світовий банк, СОТ), які асоціюються з економічною асиметрією і соціальною несправедливістю – їх демократизацію та «прозорість». Досить багато зусиль потрібно приділити задля зменшення розриву між багатими і бідними (податок Тобіна на фінансові спекуляції) щодо можливого списання боргів країнам «третього світу», вдосконалення механізму використання ембарго та санкцій проти країн.

Література

1. Бауман З. Глобализация. Последствия для человека и общества / З. Бауман. – М., 2004. – С. 87.
2. Белл Д. Эпоха разобщенностей. Размышления о мире XXI в. / Д. Белл, В. Иноземцев. – М. : Центр исследований постиндустр. общества, 2007. – С. 213.
3. Бузгалин А. В. Альтерглобализм: теория и практика «антиглобалистского движения» / А. В. Бузгалин. – М., 2003. – 256 с.
4. Верду Х. П. Движение «Антиглобализация» и его особенности в испанском варианте / Х. П. Верду // Молодежь, глобализация и альтерглобалистские движения : журнал изучения молодежи. – 2007. – № 76. – С. 39.
5. Делягин М. Мировой кризис: общая теория глобализации / М. Делягин. – [3-е изд.] – М. : Инфра-М, 2003. – С. 51.
6. Уриарте Р. У. Анализ возникновения и развития антиглобализационного движения / Р. У. Уриарте // Интерстисиос : социологический журнал критических размышлений. – 2009. – Т. 3, № 2. – С. 155.
7. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / С. Хантингтон. – М. : АСТ, 2005. – 603 с.
8. Chanda N. Bound Together: How Traders, Preachers, Adventurers, and Warriors Shaped Globalization / N. Chanda ; New Haven (Ct.). – London : Yale Univ. Press., 2007. – P. 245–254.

9. Findlay R. Power and Plenty: Trade, War, and the World Economy in the Second Millennium / R. Findlay, K. O'Rourke ; Princeton (NJ). – Oxford : Princeton Univ. Press., 2007. – P. 408–412.
10. Held D. Introduction: Globalization at Risk / D. Held, A. McGrew // Globalization Theory: Approaches and Controversies. – Cambridge : Polity, 2007. – P. 1–14.
11. Robertson R. The Three Waves of Globalization. A History of a Developing Global Consciousness / R. Robertson. – London : Nova Scotia ; N. Y. : Fernwood Publishing & Zed Books, 2003. – P. 7–11.
12. Pleyers G. Alter-Globalization: Becoming Actors in a Global Age / Geoffrey Pleyers // John Wiley & Sons. – 2013. – 336 p.

Стаття надійшла до редакції 26 листопада 2015 р.